

ЗБЕРЕГТИ ЛІТЕРАТУРУ В ШКОЛІ

Обговорення проєкту нового Державного стандарту базової середньої освіти, напевно, не залишить байдужим жодного освітянина. Адже йдеться про, сказати б, конституцію шкільного життя, яка має стати якіснішою, ефективнішою за попередні.

Організатори запросили й мене до робочої групи з підготовки документа. Але через низку причин мені вдалося долучитися тільки до розробки вимог до обов'язкових результатів навчання, та й то частково. Із цілісним же проєктом ознайомився лише недавно. Отож дозволю й собі поділитися деякими міркуваннями про нього.

Назагал враження позитивне. Сучасні підходи, особистісна, творча, практично-компетентісна спрямованість, гуманістичні, демократичні, національно-патріотичні пріоритети. Серед ключових компетентностей чітко прописана й культурна. Закцентовано на виробленні «стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу», здатності «розуміти й шанувати творчі способи вираження та передачі ідей і смислів <...> через різні види мистецтва» тощо. Певна увага приділена й суто мистецьким аспектам.

Але в проєкті простежується наполеглива тенденція до роз'єднання, розмежування мовно-літературної й мистецької галузей освіти (серед дев'яти галузей мовно-літературна визначена першою, а мистецька аж передостанньою). Мовно-літературну освіту укладачі проєкту трактують надто звужено, лінгво-, а ще точніше – комунікативноцентрично (див. додаток 1 документа). Звичайно ж, уміти «сприймати, розуміти, перетворювати, аналізувати й інтерпретувати, оцінювати інформацію» – це вкрай важливо. Але ж література (та й сама мова в суті своїй) поруч із комунікативним володіють величезним естетичним та гуманістично-патріотичним потенціалом, мистецтво взагалі має свою образну специфіку, яку слід докладно вивчати, щоб **розуміти** окремий дивовижний світ краси й людинолюбної мудрости.

Цей же літературний, власне естетичний складник майже замовчаний в описі компетентісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі (частково згаданий лише в переліку умінь і ставлень у межах культурної компетентности та в переліку знань). Його докладно й слушно описано, але як мету й завдання іншої, мистецької галузі.

Я розумію, що Державний стандарт – документ вельми загальний, рамковий. Багато залежатиме від того, як його принципи будуть зінтерпретовані та зреалізовані в конкретних освітніх програмах. Проте недооцінка естетичної природи літератури, штучне розмежування літературної й мистецької галузей в освіті у проєкті таки прозирають.

У цьому зв'язку чимало філологів (науковців і практиків) висловлюють небезпідставні побоювання, що МОН може запропонувати в межах політики інтегрування предметів ідею злиття української мови і літератури. На мій погляд, ця ідея контрпродуктивна. По-перше, тому що в такому разі (з огляду на дух і літеру обговорюваного стандарту) література перетвориться лише на ілюстрацію мовних явищ, на зневажену Попелюшку в королівстві всевладної комунікативної лінгвістики. По-друге, література є **насамперед мистецтвом**, тому вона немислима без мистецького контексту. Без глибокого розуміння природи мистецтва **адекватно прочитати й осягнути** літературний текст неможливо. А наш проєкт Держстандарту цілком слушно першим умінням у всіх ключових компетентностях називає «читання з розумінням», а другим – «уміння словесно передавати власні думки і почуття», далі – «творчість, що передбачає творче мислення», «конструктивне керування емоціями, що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших». Усього цього можна досягнути, лише вивчаючи світ мистецтва, насамперед літератури як виду мистецтва (а не просто як одного з гатунків текстів).

До речі, мова виявляє свою справжню природу, творчу суть передовсім через літературу. Нагадаю концептуальне спостереження двох видатних мислителів М. Гайдеггера і Г.-Г. Гадамера: лише у творі мистецтва все виявляє свою справжню природу. Колір не буває настільки кольором, як у палітрі відомого художника, камінь ніколи не буває настільки каменем, як тоді, коли він у формі грецької колони підтримує архітрав. І слово також не буває настільки словом, як у словесному творі мистецтва.

Натепер рідна література є фактично осердям мистецького циклу шкільної освіти. Адже саме в курсі літератури системно вивчаються стилі епох, залучаються до порівняльного аналізу знакові твори малярства, музики, архітектури, театру, кіно,

навіть аніме й комп'ютерні ігри. А найголовніше, якраз на уроках літератури діти вчать розуміти абсолютно унікальну мову мистецтва як такого.

Водночас зрозуміло, що література як предмет і зараз тісно пов'язана з мовою, а також історією та багатьма іншими курсами. Недарма ж творець теорії дійсних чисел К. Веєрштрас якось зауважив: «Не можна бути справжнім математиком, не будучи трохи поетом». Цю міжпредметну узгодженість варто посилювати й надалі. Але **не змішувати типологічно різні** дисципліни в одну. Це тільки зашкодить дітям належно засвоювати й мову, і літературу.

Якщо вже час невблаганно диктує потребу інтеграції, то слушніше було б, на мій погляд, поміркувати про об'єднання курсів української, зарубіжної літератур та мистецтва (художньої культури). Своє бачення цієї проблеми докладніше розгортаю в статті «Криза вивчення літератури: потреба зважених змін» (див. URL://osvita.ua/school/reform/54818/).

Як показало бурхливе обговорення кілька літ тому, ця ідея не знаходить підтримки серед переважної більшості освітян-словесників. Зрозуміло, турбує можлива втрата частини робочих місць. А насамперед опоненти підозрюють у такому кроці максимальне скорочення вивчення літератури в школі – до 2 чи й 1 години на тиждень, а також розчинення рідного письменства в зарубіжному. Усіх цих справді недопустимих загроз можна уникнути, якщо взятися за справу зважено, колективно, якщо системно продумати зміни з участю і теоретиків, і практиків, а потім уже втілювати їх. Зрештою, три згадані предмети можна й не об'єднувати в єдиний, а лише максимально взаємоузгодити програми викладання їх, щоб уникнути численних повторів, різночитань тощо.

У будь-якому разі з ухваленням нового Державного стандарту освіти треба буде братися за створення нових шкільних програм. Особливо важливо скористатися нагодою для докорінного трансфор-

мування програми з української літератури. За останні десятиліття, а надто ж роки, у цьому напрямку зроблено багато: введено нові твори, переважно цікаві, злободенні для учнів відповідного віку, гуманістичні, художньо досконалі й патріотичні. Але не завжди. Частина традиційних та нововведених текстів не відповідає віковим особливостям школярів або ж скромна, «мілка» у суто мистецькому плані. Досі змагаються між собою два принципи укладання матеріалу – стильовий і застарілий хронологічний. Програми й далі калейдоскопічні, переобтяжені великою кількістю авторів, оглядових тем замість того, щоб скеровувати до глибинного, неквапливого осягання мистецьких шедеврів. Тільки ж передовсім і треба добирати для вивчення саме шедеври й обов'язково близькі, захопливі для школярів відповідного віку.

Зараз же укладачі незрідка, намагаючись за будь-яку ціну розвантажити, полегшити програму, пропонують неодмінно коротенькі тексти. Але ж це далеко не єдиний критерій оптимальності твору для вивчення. Скажімо, я переконаний, переважна більшість шестикласників охоче прочитає не лише передбачений програмою уривок «На Козацьких островах», а й усю тетралогію В. Рутківського «Джури», та ще й фільм подивиться, коли його нарешті завершать.

Упродовж кількох останніх років чимало зацікавлених фахівців виступало з ґрунтовними статтями-пропозиціями щодо вдосконалення, засадничого переформатування шкільних програм з літератури. Деякі міркування висловив і я в публікаціях «Щоб слово пламенем взялось...» («Диво-слово», 2017, ч. 4) та «Сучасна література в школі» («Українська мова та література», 2019, ч. 1). Сподіваюся, кількарічні напрацювання колег прислужаться укладачам нових програм. Дуже важливо, щоб вони стали концептуально новими, уповні відкрили учням весь ігровий, емоційно-естетичний, пізнавальний та виховний потенціал рідного художнього слова.

Василь ПАХАРЕНКО,

*доктор філологічних наук,
професор Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького*